

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

**RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA BANDLIK VA INSON KAPITALINI
RIVOJLANTIRISH MASALALARI**

A.B. Nizamov

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti, professor, i.f.d., Buxoro sh. buhibkol@mail.ru

U.F.Zaxidova

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti, stajor o'qituvchi, Buxoro sh.

**ПРОБЛЕМЫ ЗАНЯТОСТИ И РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА
В ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКЕ**

А.Б. Низамов

Бухарский инженерно-технологический институт, проф.,

д.э.н., г. Бухара, buhibkol@mail.ru

У.Ф.Захидова

Бухарский инженерно-технологический институт, стажёр, г. Бухара

**EMPLOYMENT AND HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT ISSUES IN THE
DIGITAL ECONOMY**

A.B. Nizamov

Bukhara Engineering and Technology Institute, prof., doctor of economic sciences,

Bukhara, buhibkol@mail.ru

U.F.Zoxidova

Bukhara Engineering and Technology Institute, intern teacher, Bukhara

Ilmiy-texnik taraqqiyot mavjud ilmiy yutuqlar asosida rivojlanmoqda. Shu bilan birga, ilmiy va texnik bilimlarning rivojlanishi ba'zan oldingi g'oyalardan tubdan farq qiladigan yutuqlar bilan buziladi. Ushbu kashfiyotlar jamoat hayotining turli sohalarida qo'llaniladigan texnologiyalardagi inqilobiy o'zgarishlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Sanoat 4.0 sun'iy intellekt, narsalar Interneti, simsiz aloqa va robototexnikaga asoslangan bo'lib, bizga aqlli zavod, aqlli ta'minot zanjiri va aqlli shahar (Rymarczyk, 2020) kabi tushunchalarni samarali amalga oshirishga umid qilish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini hozirgi 2017-2021 yillarga muljallangan harakatlar strategiyasi davrida mehnat bozoridagi siyosat davlat tomonidan tartibga solish usullari va shakllari hamda xo'jalik yuritishni yangi shakllarini rivojlantirish asosida amalga oshirilmoqda. Davlat ish bilan bandlik xizmati mehnat bozoridagi davlat siyosatini amalga oshirishning tarkibiy qismi bo'lib, uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari va vazifalarini belgilab beradi. Davlat ish bilan bandlik xizmati mehnat bozorida ijobiy ijtimoiy va iqtisodiy samaraga erishishga yo'naltirilgan. Bu bir tomondan,

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

ko'p sonli ishga joylashtirilganlar normativ bo'yicha ish bilan bandlik Davlat jamg'armasiga ajratmalar ajratilishi uchun shart-sharoit yaratadi, ikkinchi tomondan esa ishsizlik nafaqasi oluvchilar soni kamayadi va faol yo'nalishlar uchun sharoit yaratiladi. Bu esa o'z navbatida, ularning ishga joylashishi uchun sifat ko'rsatkichlarini oshiradi.

Aholi bandligini ta'minlashda, ishchi kuchidan samarali foydalanish buyicha O'zbekiston Respublikasining "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi qonun, Prezident farmonlari, qarorlari Vazirlar Mahkamasining qarorlari va bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, bu sohada ijobiy o'zgarishlar yuz bermoqda. Lekin shunga qaramasdan mintaqada darajalarida mehnat resurslarini foydali mehnatga jalb etish, yangi ish joylarini barpo qilish, ishchi kuchidan samarali foydalanish borasida bir qator ilmiy va amaliy muammolari hamon dolzarbligicha qolmoqda.

Ish bilan bandlik deganda avvalo, iqtisodiy faol aholining qonun hujjatlariga muvofiq, daromad keltiradigan faoliyatga ega bo'lishi tushuniladi. O'zbekiston Respublikasining "Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida"gi qonunining 2-moddasiga asosan ish bilan ta'minlash-fuqarolarning qonun hujjatlariga zid kelmaydigan, o'z shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq bo'lgan, ularga ish haqi (mehnat daromad) keltiradigan faoliyatidir.

Raqamlashtirishning hozirgi bosqichi inson hayotining fizik, raqamli va biologik sohalari o'rtaidagi chegaralarni xiralashtiradigan transformatsion jarayonlar ko'lami tufayli avvalgi texnologik yutuqlardan tubdan farq qiladi¹. Shu bilan birga, raqamli dunyoning rivojlanishi, yangi muammolar uchun potentsiali bilan, barqarorlikning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik tarkibiy qismlari bilan birgalikda barqaror rivojlanish maqsadlariga (BMT SDG) erishishni ta'minlashi kerak. Mehnat bozorida talab qilinadigan mahorat darajasi tez o'zgarib bormoqda, bu ham yangi imkoniyatlar, ham xavflarni keltirib chiqaradi. Inson kapitaliga investitsiyalarsiz davlatlar barqaror iqtisodiy o'sishga erisha olmaydilar va raqamli iqtisodiyotda ish bilan ta'minlay olmaydilar. Ushbu sohada harakatsizlik juda qimmatga tushishi mumkin (2019 yil).

Zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy voqelik, shuningdek atrof-muhit kun tartibi o'sib borayotgan noaniqlik sharoitida yuqori va doimiy o'zgaruvchan talablarni keltirib chiqaradigan inson kapitalining o'sib borayotgan ahamiyati va yangi xususiyatlarini belgilab berdi (Koneva va Lisenkova, 2019). Ampirik tadqiqotlarga ko'ra, joy tanlashda axborot-kommunikatsiya sohasidagi kompaniyalar uchun eng ustuvor vazifa-bu zamonaviy iqtisodiyotda inson kapitalining yuqori ahamiyatini ta'kidlaydigan yuqori malakali mutaxassislarining mavjudligi (Marinkovich va boshq., 2018).

Ish joyini tashkil etishning tez o'zgaruvchan tamoyillari ish tajribasining ilgari yuqori baholangan rolini shubha ostiga qo'yadi. Ta'lim va yangi vakolatlarni belgilovchi omillar inson kapitaliga investitsiyalar samaradorligini o'rganishning ustuvor yo'nalishlariga aylandi (Kelchevskaya va Shirinkina, 2019). Raqamlashtirish sharoitida raqobatbardosh bo'lishni istagan har bir mutaxassis uchun umrbod ta'lim shartsiz majburiy bo'lishi kerak (Manaxova

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

va boshq., 2019). Umuman olganda, davlatlar va shaxslar hozirda inson kapitalini doimiy ravishda rivojlantirish zarurligini tan olishmoqda.

Tadqiqotchilar, shuningdek, sanoat 4.0 bosqichida inson kapitalidan foydalanish tendentsiyalarini, shu jumladan ish o'rinlari sonining umumiy qisqarishi, eng yuqori qo'shimcha qiymatga ega bo'lgan sohalarga mutaxassislar oqimi va ish izlovchilarga talabning ortishi imkoniyatlarini tan oldilar. raqamli tizimda ishlash uchun zarur ko'nikmalarga ega atrof-muhit (Sima va boshq., 2020).

To'rtinchi sanoat inqilobi biznesning iqtisodiy samaradorligini, davlat boshqaruvi sifatini va kundalik hayotda qulaylik darajasini yaxshilaydigan texnologiyalarni tug'dirdi. Ushbu ijobiy ta'sirlar ishlab chiqarishni avtomatlashtirish va robotlashtirish, simsiz aloqa va sun'iy intellektni rivojlantirishdan kelib chiqadi—bu inson xatosidan mahrum va doimo optimallashtirishga intiladi. Evropa mamlakatlarida o'tkazilgan so'rovlar shuni ko'rsatdiki, yangi texnologiyalar fuqarolarning hayot sifatini (respondentlarning 67%), iqtisodiyotning holatini (respondentlarning 75%) va jamoatchilik kayfiyatini (respondentlarning 64%) yaxshilaydi.

Ushbu tadqiqotning maqsadi yangi raqamli voqelikda inson kapitali rivojlanishining roli va xususiyatlarini, bandlikni rag'batlantiradigan yoki cheklaydigan omillarni, inson kapitalidan foydalanish tendentsiyalarini va inklyuzivlik, innovatsiya va xavfsizlik sohasida yuzaga keladigan xavflarni aniqlashtirishdan iborat. Xususan, ushbu tadqiqotda raqamli iqtisodiyotda inson kapitalini rivojlantirish shartlari turli mamlakatlarda tahlil qilindi, etakchi institutlar tomonidan taqdim etilgan global indekslar ushbu mamlakatlarni inson kapitalini rivojlantirish uchun ushbu shartlarning kuchini mos ravishda baholash uchun ishlatilgan. mamlakat bo'yicha.

Inson kapitali kontseptsiyasi jamiyatning iqtisodiy hayotidagi rolining rivojlanishiga o'xshash tarzda o'zgarishlarga duch keldi. 1960-yillarda paydo bo'lgan inson kapitali nazariyasi ushbu tushunchani shaxs tomonidan to'plangan bilimlar, ko'nikmalar, malakalar, sog'liq va motivatsiya to'plami sifatida tushundi. Ushbu nazariya doirasida har bir kishi investor sifatida qaraldi, uning ta'lim yoki sog'liqni saqlash sohasidagi investitsiyalarning daromadliligining marjinal stavkasini muqobil investitsiyalarning rentabelligi bilan tortdi. So'nggi o'n yilliklarda inson kapitali iqtisodchilar tomonidan ancha kengroq tushunilgan. O'z daromadini maksimal darajada oshirish uchun o'ziga mablag ' sarflaydigan oqilona egoist obrazi ish va bo'sh vaqtni, siyosiy va madaniy tadbirlarni qadrlaydigan inson qiyofasi bilan almashtirildi (Demidova va boshq., 2019). Bundan tashqari, 'bilim' va 'ko'nikma' tushunchalari ta'lim sohasidagi 'kompetentsiyalar' tushunchasi bilan almashtirildi. Ikkinchisi ko'proq amaliy yutuqlarga qaratilgan, shuningdek, shaxsning kasbiy sohasida muhim bo'lgan shaxsiy fazilatlarini nazarda tutadi.

Raqamli iqtisodiyot—bilimlarning jadal rivojlanishi va undan foydalanishga ijodiy yondoshishga asoslangan—iqtisodiy taraqqiyotda yuqori sifatli inson kapitalining alohida rolini belgilaydi. Zamonaviy dunyodagi har qanday tashkilotning iqtisodiy muvaffaqiyatining paradigmasi raqib innovatsion korxonalardir (Alexankov va boshq.,

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

2017). Innovatsion mahsulotlar va texnologiyalarni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan asosiy vakolatlar shaxs, korxona va umuman milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligining asosini tashkil etadi. Bundan tashqari, korxonalar uchun muhim vazifa raqamli transformatsiyadan olingan imtiyozlarni adolatli taqsimlashdir (Manaxova, 2018; Balynin, 2020).

Inson hayotining turli jabhalarining raqamli o'zgarishi inson kapitalining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Axborotning ko'payishi jamiyatda gumanistik qadriyatlarni rivojlantirishga, ijtimoiy liftlarning samaradorligiga, ijodkorlikni rivojlantirishga va qo'shimcha bilimlarni olishga yordam berdi (Koneva va Lisenkova, 2019). Axborot texnologiyalaridan foydalanish o'quv jarayonini yanada qiziqarli va qulay bo'lish uchun faollashtirishga imkon beradi. Sun'iy intellekt texnologiyalari har bir talabaning shaxsiy xususiyatlariga muvofiq o'quv jarayonini individuallashtirishga hissa qo'shadi (Frolova va boshq., 2020). Ommaviy onlayn kurslar talabalar uchun qo'shimcha o'rganish imkoniyati va bozorni kengaytirishga qaratilgan yaxshi manbali universitetlar uchun marketing strategiyasi sifatida ishlaydi (Laaser, 2018). Bundan tashqari, raqamli markazlar shaxsiy ko'nikmalar va bilimlarni tarqatishga, shuningdek raqamli savodxonlik, elektron tijorat va biznes bo'yicha murabbiylikni rivojlantirishga hissa qo'shadi, bu ularni Evropada qishloq jamoalari va bizneslarini rivojlantirish uchun kuchli vositaga aylantiradi (Dyba, 2020). Ijtimoiy tarmoqlarda shaxslarning yuqori darajadagi integratsiyasi depressiyaning oldini olishga yordam beradi va yurak-qon tomir kasalliklari, giyohvand moddalarning haddan tashqari dozasi va o'z joniga qasd qilish xavfini kamaytiradi (Bochaver, 2019). Ijtimoiy tarmoqlar va Internet-forumlar tibbiyot mutaxassislari yoki noyob va surunkali kasalliklarga chalingan odamlar bilim va tajriba almashishlari mumkin bo'lgan qulay platformalardir. Tibbiy tashkilotlar va bemorlar o'rtasidagi onlayn hamkorlik qulaylik va ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshiradi. Bundan tashqari, Internet-trafik va mobil qurilma ma'lumotlarining Al-yoqilgan monitoringi yuqumli kasalliklarning tarqalishini bashorat qilishni yaxshilashi mumkin (McKeeetal, 2019).

Shu bilan birga, raqamlashtirish [7] nafaqat yangi imkoniyatlar yaratadi va shakllanayotgan inson kapitali sifatini yaxshilaydi, balki ta'lim va sog'liqni saqlashga salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchilar uchun ta'lim maydonini raqamlashtirish ish hajmining oshishi va kerakli raqamli kompetentsiya darajasiga ega bo'lmagan tajribali o'qituvchilarning siljishi bilan birga keladi. Talabalar uchun ma'lumot uni uzatish jarayonida buzilishi mumkin, bu ortiqcha yuklarning ko'payishiga, shaxslararo aloqalarni soddalashtirishga va natijada zarur vakolatlarni rivojlantirishdagi qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Ta'lim sohasidagi raqamlashtirishning yana bir muhim kamchiligi-bu onlayn mavjud bo'lgan ma'lumotlarni yodlashga hojat bo'lmagan talabalarni tayyorlash darajasining pasayishi (Frolova va boshq., 2020). Shuningdek, ta'lim jarayoni uchun birlamchi dasturiy ta'minot va axborot platformalarini taqdim etishda global ta'lim bozorini boshqaradigan bir nechta yirik kompaniyalarning imkoniyatlari haqida ma'lum bir tashvish mavjud (Laaser, 2018). Shaxsiy Foydalanuvchining Internetdagi qidiruv so'rovlari uning atrofida axborot pillasini yaratadi, bu oxir-oqibat uning ufqlari va sovg'alarini toraytiradi. [8]

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

Haqiqatning soddalashtirilgan ko'rinishi (Koneva va boshq., 2019). Tibbiy tizimlarga qilingan kiberhujumlar bemorlarning shaxsiy ma'lumotlariga xavf tug'diradi. Bundan tashqari, media-kompaniyalarning foydalanuvchi qidiruvlari va xaridlari haqidagi ma'lumotlarni to'plashi maxfiylik buzilishiga, shu jumladan sog'liq muammolariga olib kelishi mumkin [9]. Ba'zi hollarda, bu odamga jiddiy zarar etkazishi mumkin—masalan, obro'li lavozimga murojaat qilgan shaxsning kasallik holati yoki ilgari ayol tomonidan yashiringan homiladorlik holati to'g'risidagi ma'lumotlarning jamoatchilikka tarqalishi. Bundan tashqari, o'z-o'zini davolash yoki vaktsinaga qarshi e'tiqod kabi Internet orqali tarqalgan soxta yangiliklar va noto'g'ri ma'lumotlar mantiqsiz xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin (McKee, 2019).

Ish bilan bandlik xizmatining yillar davomida rivojlanishi davrida qonunlar, talablar hamda ijtimoiy-iqtisodiy holatlar o'zgarmoqda, shunga mos ravishda faoliyat yo'nalishlari o'zgarishiga batafsil va aniq tuzatishlar kiritilmoqda. Biroq davlat ish bilan bandlik xizmati organlarining tashkiliy tuzilmasi shakllanib borishi va rivojlanishi [10] ko'p yillar davomida deyarli o'zgarishsiz qolmoqda.

Buguni kunda O'zbekiston Respublikasida aholi bandligining holatini tahlil qilish, korxonalarda yangi ish o'rinlarini yaratish holptini urganishda kuzatish usullari (anketa orqali kuzatish, monografik kuzatish)ni qo'llash asosida ishchi kuchidan foydalanish holatini tahlil etish prognozlash, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatining aholini ish bilan band qilishning asosiy omili sifatida baholash kabi masalalarni o'rganish muhim hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sobirov B.B., Khamidov O., Pardaev O.M., Ramos-Ramos S., Soliev M.B., Negmatov B.M. (2015). The role of social media, user generated platforms and crowd sourcing in the development of tourism destinations *Journal of Hospitality Management and Tourism*. Vol. 6 (4), pp. 30-38.
2. Khamidov O. (2017). New Stage of Tourism Development in Uzbekistan: Actual Problems and Perspectives. *World Scientific News*. 86:3, pp. 134-149.
3. Khamidov O.K., Kahhorov O.S. (2020). Prospects of monitoring graduates' employment in digital technologies. *Scientific reports of Bukhara State University*. 4:5, P. 268-273.
4. Khamidov O.Kh., Kakhkhorov O.S. (2020). The specific areas of strategic management of higher educational institutions. *Scientific reports of Bukhara State University*. Vol. 3 : Iss. 4, P. 280-289.
5. Khudoykulov K., Khamidov O. (2015). Testing Capital Asset Pricing Model (CAPM) on the Emerging Markets of the Europe. *Spanish Journal of Rural Development*. Vol. VI (3), pp. 1-8.

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

6. Rakhimov O.K., Khamidov O., Cuesta Garcia T.S. (2019). Improvement and Modernization of Agricultural Irrigation. Uzbekistan Case Study. European Journal of Agriculture & Food Science. Vol. 2, No. 4.
7. Мусаева Ж. К. РОЛЬ УПРАВЛЕНИЯ В РАЗВИТИИ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ //Инновационное развитие. – 2017. – №. 4. – С. 70-71.
8. Мусаева Ж. К. СТРАТЕГИЯ И ПОТЕНЦИАЛ РАЗВИТИЯ ПРОИЗВОДСТВА //Ученый XXI века. – 2017. – С. 80.
9. Халилова М., Мусаева Ж., Бухара Р. У. ИННОВАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ И ИХ ОСОБЕННОСТИ.
10. Мусаева, Ж. К. "Роль и значение экономических знаний в произведениях Алишера Навои." FORMAT: 98.